

ÖNSÖZ

1905-1993 yılları arasında yaşamış olan mütefekkir yazar Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin soyu, Gül Baba'ya ve Ramazanoğullarına dayanmaktadır.

Kültürlü ve irfanlı bir âile çevresinden beslenen Sâmiha Ayverdi, resmî anlamdaki ilk tahsîlini beş yaşında başladığı Mahalle mektebinde yaptı. Ardından 1921 yılında Süleymaniye İnas (Kız) Numûne Mektebi'ni bitirdi. Sonraki eğitimi, ilk çocukluk devrinde olduğu gibi, resmî müesseseler dışında gerçekleşmiş; tarih, tasavvuf, felsefe ve edebiyat alanlarında husûsî öğrenim görmüş, Fransızca dersleri almış ve güzel sanatlarla ilgilenmiştir.

Asıl rûhî ve fikrî gelişmesi, bu anlamdaki şahsiyetinin teşekkülü ise Ümm-i Ken'an Dergâhı'nın şeyhi Ken'an Rifâî'ye intisapları neticesinde onun irşatlarıyla olmuştur. 21-22 yaşlarında başlayan bu mânevî eğitimi ömür boyu sürdü. Bu arada İslâmî kaynaklara ve Doğu edebiyatına eğildi. Mevlânâ, Muhyiddîn-i Arâbî, Sâdi, Hâfız-ı Şîrâzî, onun çok önem verdiği ve tesirinde kaldığı isimlerdir. Batı'ya da ilgisiz değildir. Dünya fikir ve edebiyat cereyanlarını sürekli takip etmiştir.

İlk romanı "*Aşk Budur*" 1938'de yayımlandı. Bu eserini diğerleri takip etti. Türk edebiyatına farklı bir hava getiren bu eserler, büyük bir ilgiyle karşılandı. Daha sonra mecmualarda da yazmaya başladı. *Büyük Doğu*, *Resimli İstanbul Haftası*,

Fâtih ve İstanbul, Türk Yurdu, Havadis, Ölçü, Hür Adam, Anıt, Türk Kadını, Tercüman, Kubbealtı Akademi Mecmuası ve Türk Edebiyatı gibi yayın organlarında yazdı.

Roman, mensur şiir türlerindeki eserlerinden sonra cemiyet meselelerine yöneldiği için hâtırat, makale, deneme, tarih, biyografi, mektup türlerinde de eserler verdi. Böylece insanın ve cemiyetin her meselesini kucaklayan zengin bir külliyat ortaya çıktı.

Ömrünü Türk-İslâm kültürünün yeniden neşvünemâ bulmasına adayan Sâmiha Ayverdi'nin eserleri ve çalışmaları çeşitli kurumlarca ödüllendirildi.

Bazı vesîlelerle Sâmiha Ayverdi'ye, eserlerine ve onun hakkında yapılan çalışmalara dair yazılar yazdım, değerlendirmeler yapmaya çalıştım. Elinizdeki kitapta o yazıları bir araya getirdim. Onun misyonu, sosyal alandaki hizmetleri, din, tarih ve tasavvuf anlayışı gibi meselelerle ilgili yazılarımı da yeni kaleme aldım. Çeşitli yerlerde bazı tekrarları göze aldım, bunu oralardaki fikirlerin önemine binâen yaptım.

Sâmiha Ayverdi hemen her türden eserinde tasavvuf inancını ve düşünüşünü başarıyla anlatmış, zengin bir kültür ve inanç malzemesinin günümüz insanına aktarılıp tanıtılmasında bir köprü vazîfesi görmüştür. O, dergâhların kapalı olduğu devirlerde, tasavvufu eserlerinde yaşatmıştır. Tekkeler kapandığında 20 yaşında bir genç kız idiyse de bu alanda dikkatli ve bilgilidir, tekke ve tasavvuf kültürüne vâkıftır, bu yönünü devamlı geliştirmiştir.

Onun önemli özelliği şudur: Tekkelerin kapatılması dolayısıyla bu işin sorumlularına bağırup çağırılmaz. Onun için

önemli olan reaksiyon değil, aksiyondur ve o, gelecekte ümitlidir. Ona göre üstüne gaflet ve cehâlet tozları yığılmış tasavvuf müessesesinin gün ışığına çıkacağı günler gelecektir.

Tasavvuf inancı yeniden sosyal hayatımıza mâl olacaktır. İşte o zaman günün şartları içinde, toplumun zihin ve ruh yapısını arındırmada kullanmak üzere onu tekrar toplum hayatına mâletmek gerekir, diye düşünür.

Umarım bu yazılar onun fikir ve görüşlerinin bir ölçüde tanınmasına vesîle olur ve ruhunu şâdeder. Gayret bizden, tevfik Allah'tan...

Mehmet Demirci
İzmir, 2018

SÂMİHA AYVERDİ'NİN SOSYO-KÜLTÜREL MİSYONU VE ONDAKİ BAŞLICA MÂNEVÎ DEĞERLER

GİRİŞ

Yahyâ Kemal anlatır: Ziyâ Gökâlp bana takılmak istediği bir gün, kafamı tarihin zevklerine kaptırdığımı vesîle ederek:

*Harâbîsin harâbâtî değîlsin
Gözün mâzîdedir âtî değîlsin*

demişti. İrticâl dedikleri nadir tesadüfün sevkiyle ben de kendisine demiştim ki:

*Ne harâbî ne harâbâtîyim
Kökü mâzîde olan âtîyim¹*

Böylece bize mısırâ-ı berceste gibi; sosyo-kültürel alan için bir güzel ölçü kalır: “Kökü mâzîde olan âtîyim.”

En eski milletlerden biri olan Türkler, tarih içinde çeşitli devletler kurmuştur. İslâmiyet’i benimsedikten sonrakileri hatırlayacak olursak birbirini takiben Büyük Selçuklu, Anadolu Selçukluları, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerini görürüz. Bu devletlerin insan malzemesi hemen hemen aynıdır ve sosyo-kültürel yapısı devamlılık arzeder.

Yahyâ Kemal’in “kök”lü mısırâından hareketle milletimizi bir ağaca benzetebiliriz. Bu ağaç, 18. yüzyıldan sonra zayıf-

1 Yahya Kemal, *Siyâsî ve Edebî Portreler*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1968, s. 16.

lamaya yüz tuttu, bazı dalları kurudu. Nihâyet Osmanlı yıkıldı, yerine Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Bu sırada kuruyan dalların ayıklanması gerekti; ağacın dibi kazılarak köklerinin nefes alması ve yeni bir suyla beslenmesi cihetine gidildi. Bazı ağaç cinslerinin budanma ihtiyacı bir gerçektir; kesilen dalların yerine daha yenileri ve güçlülere gelecektir. Tabii bu işlem dikkat ister. Bahçıvanın mâhir olması, bakım sırasında bilhassa ana kökleri zedelememesi gerekir.

Milletlerin hayatında yıkılıp yapılmalar zordur. Bu sırada toplum olarak birtakım sıkıntılara katlanmak kaçınılmazdır. Cumhuriyet inkılâbı çok büyük bir hâdisedir. Tanzimat'la başlayan Doğu'dan Batı'ya yönelme hareketi, Cumhuriyetle birlikte, bir medeniyet değıştirme projesi şeklinde noktalanmıştır.

İntikal dönemlerinde rehber insanlara mühim iş düşer. Yahyâ Kemal, Tanpınar, Sâmiha Ayverdi gibi fikir ve sanat adamları eskiyle yeni arasında köprü vazîfesi görmüşlerdir. Toplumda canlılığın devam etmesi, köklerle bağı sağlam tutmakla mümkün olur. Kök eskilere, tarihin derinliklerine uzanır. Eskinin aynen devam etmesi düşünülemez. Köke ait değerlerin bir sonraki döneme taşınması, onların yeni ve çağa hitap eden yorumlarla sunulması sûretiyle olur. Bu bağlantı dikkatle kurulursa budanan dalların yerine daha taze ve güçlülere gelecektir. Böylece “*her dem yeni doğarız*” sırrı tecellî eder.

MİSYON

İşte Sâmiha Ayverdi'nin hizmeti ve misyonu bu noktada yoğunlaşır. Eserleri ve çalışmalarıyla “*kökü mâzîde olan âtî olmak*” düşüncesine hayat verir.

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Batı'da hâkim düşünce materyalist ve pozitivist çizgidedir. Tanzimat'tan itibaren

bizdeki modernleşme ve Batılılaşma gayretlerinin bu çizginin etkisinde kaldığı açıktır. Bu sürecin sonunda Cumhuriyet'ten sonra bir dizi inkılâplar yapıldı. Amaç, Türk toplumunu “muâsır medeniyet” içine sokmaktı. Tanzimat'tan bu yana devlet teşkilatının geleneksel temelleri modern ve seküler olanlarla değiştirilmeye başlanmıştı. Evvelce “devletin çağdaşlaşması” ile sınırlı olan hareket, Cumhuriyetle birlikte “toplumun çağdaşlaşması”na dönüştü. Gaye, kültürün yörüngelerini Batı toplumunun kültür temellerine yaklaştırmaktı.² Bu büyük bir kültür değişimi, hatta yeni bir kültürel kimlik empoze etme projesiydi.

Batı iki yüzyıldan beri ilimde, teknolojiye, askerlikte bir hayli ileri gitmişti. Osmanlı ise yorgun, yılgın, birçok bakımdan geri kalmıştı. Böyle bir enkazdan yeni bir toplum meydana getirmek isteyen Cumhuriyet elitleri o günkü ortamda ve yetişme şartları itibarıyla kendilerince haklıydılar.

Kültürel kimlik nedir? Edward Said'e göre kültürel kimlik verilmez, o ancak müştereken inşa edilir. Temelinde bir taraftan tecrübe, hâtıra, gelenekler, geçmişten gelen birikim; diğer taraftan kültürel, siyâsî ve sosyal uygulama ve ifade biçimleri olanca çeşitliliğiyle yer alır, ortaklaşa inşa edilir.

Cumhuriyet projesi bu kökleri yeterince dikkate almaksızın bir kimlik kurmaya çalışmıştır. Ancak görünüşe bakılırsa toplumun bütün kesimlerini kucaklayan bir alternatif olduğunu söylemek zordur.

Genç bir sosyal bilimci, Almanya'da Sâmîha Ayverdi üzerine yaptığı bir lisansüstü çalışmasında³, Ayverdi'nin eserlerinin

2 Tayfun Atay, *Batı'da Bir Nakşi Cemaati: Şeyh Nâzım Kıbrısî Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 241-243.

3 Nazlı Kaner, “Atatürkçülüğün Çağdaşlık Görüşü ile İslâm Geleneklerinin Bir Sentezi Var mıdır? Cumhuriyet Türkiye'sinin Fikir Hayatın-

bu kimlik boşluğunu doldurduğunun söylenebileceğini belirtilir. İslâm ve Osmanlı kültür mirasının, söz konusu boşluğu doldurmak üzere, yeni bir yorumla ele alındığı söylenir. Bu yeni sentez için bir bakıma İslâm dini ile Türk milliyetçiliğinin karışımıdır denebilir.

Bu misyonuyla Sâmiha Ayverdi, söz konusu araştırmacıya göre: “Bir taraftan Osmanlı geçmişine ve İslâm geleneğine devamlılık sağlarken, diğer taraftan modern çerçevesiyle, Türk millî devletini, yani Kemalist mîrâsı muhâfaza eder.”⁴

Bununla birlikte Sâmiha Ayverdi, Kemalist kültür politikalarını dolaylı yoldan sık sık eleştirir. O, kültürde devamlılık olduğuna inanır ve şöyle der: “Geçmiş zamana harp ilân etmek, onunla olan münâsebet ve aşinalığımızı bir cehil ve gaflet süngüsü ile tepelemek de gene bizi kurutup tüketir. Çünkü bugünkü gün, dünkü günün yuvarlana yuvarlana şu zamana gelişinin oldurduğu bir keyfiyettir. Biz geçmişimizin meyvesiyiz.”⁵

Kültürel kimliğe ve tarihe bakış açısındaki farklılığa rağmen, Sâmiha Ayverdi’nin Cumhuriyet yönetimiyle hiçbir dönemde aktif bir kavgası veya bu yönde bir îâmâsı olmamıştır. Yeni idareyle gelen yasaklar itirazsız kabullenilmiş ve bunlara uyulmuştur. Sâmiha Ayverdi’nin hocası Ken’an Rifâî (1867-1950) bir dergâh şeyhidir ve 1925’te tekkelerin kapatılmasıyla birlikte bu faaliyetlerine derhal ve kesin olarak son vermiştir.

daki Gelişmeler: Sâmiha Ayverdi Örneği”, *Atatürkçülük ve Modern Türkiye Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası Konferansı* içinde tebliğ, Ankara 1999.

4 Kaner, ag. tebliğ, s. 216.

Semahat Yüksel, “Bir Kitap ve Söyledikleri”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası (KAM)*, Nisan 1999, s. 53. Bu yazı, Kaner’in Almanya’da yayınlanmış söz konusu çalışmasının geniş bir tanıtımı ve özeti.

5 Sâmiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2007, s. 216; Kaner, ag. tebliğ, s. 213.

Zarcone'un değerlendirmesine göre Ken'an Rifâî'nin başında bulunduğu Altay Dergâhı, klasik tarîkattan farklı olarak, yeni bir biçim bulma ve İslâmî ahlâkî zamanın şartları içinde yaşatma gayreti içinde olmuştur.⁶

Ayverdi bu dergâhla ilgili olarak şunları söyler: “Eğer o zamanki cemiyet, bir zâviye değil de bir akademi yoluyla fikrini yayma imkânına sâhip olsaydı, belki de Ken'an Rifâî bir akademiye tercih ederdi. Ken'an Rifâî, dergâhı “dergâh şeyhi” unvanı kazanmak için değil; gayesini zamanın şartlarına göre tahakkuk zemînine getirebilme vâsıtası olarak telakkî ettiği için açmıştır.”⁷

Esasen Sâmiha Ayverdi'nin işi, rejimlerle veya şahıslarla olmayıp prensiplerdir. O, tarihin devamlılığına inanır. Oğuz Han, Alparslan, Kılıç Arslan, Osman Gazi, Fâtih, Yavuz Selim, III. Selim, Abdülhamid ve onların devletleri ne kadar bizimse Atatürk, Menderes, Özal ve Cumhuriyet devri de o kadar bizimdir.

Sâmiha Ayverdi, Osmanlı'nın son dönemini ve Cumhuriyet yıllarını yaşamış birisidir. Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş kolay olmamıştır. Ayverdi'ye göre, temeli İslâm ve Türklük olan âdil ve uyumlu bir toplum düzeni Osmanlı döneminde gerçekleşmişti. O, artık var olmayan, birçok şeyin daha güzel ve daha iyi olduğu bu çağ ile genç nesiller arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Onun önem-

6 Yüksel, ag. makale, *KAM*, s. 39.

7 Sâmiha Ayverdi, Nezihe Araz, Safiye Erol, Sofi Huri, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2003, s. 111-112. Bu kitaba ait atıflar, metin içinde “Ken'an Rifâî ve Müslümanlık” rumuzuyla verilecektir.

li rolü, geçmişin tespiti ve tanıtımında şahitlik ve bugüne aktarılmasında aracılık etmektir.

Büyük bir yekûn tutan Ayverdi külliyâtının yazılış sebebi ve bunların tesiri çeşitli bakımlardan ele alınabilir. Bu değerlendirmelerden birine göre Türk toplumunda kutuplaşmalardan arınmış, Osmanlı mirası ile Cumhuriyet ideolojisini, Doğu ile Batı medeniyeti unsurlarını bir araya getiren bir kültürel kimlik kurmak ideal olmalıdır.⁸ Bu kimlikte ahlâk-kültür bütünlüğü esastır. Böyle bir terkîbin kökleri Müslüman-Türk Osmanlı'da vardır.

“Ayverdi'nin çabası 'aydınlatma' vazîfesi görmek ve özellikle genç nesilleri, gerçek ahlâk sistemi ve davranış ölçüsü saydığı, kendi anladığı biçimdeki İslâm'a yaklaştırmaktı.”⁹

Onun edebî eserlerinin çıkış noktası, mistik İslâm'ın, bir başka ifadeyle dinin tasavvufî yorumunun tanıtılmasıdır. Biraz da Türk'e has olan bu yorum ve anlayış, insanımız için bir ahlâk sistemi, bir değerler ve normlar bütünü ve davranış kuralları gibi hazineler oluşturmuştur.

Ayverdi'ye göre kitabî ve şeklî dinden çok, dinin toplum hayatında gelenek, görenek, teâmül ve an'anelerle devam eden yönü önem taşır. Bu bir bakıma dinin hayata geçirilmesi, “hâl edinilmesi”, yaşayış kuralı hâline getirilmesi demektir. Bir başka ifadeyle dinî, özellikle de tasavvufî değerlerin aktif hâle getirilmesi, yani dervişlik uygulamasıdır. O her şeyden evvel tasavvufî/mistik İslâm'ın Türk'e has yorum ve uygulamasının peşindedir.

Şimdi de Ayverdi'de bu temele dayalı mânevî değerlerden başlıcalarına geçebiliriz.

8 Yüksel, agm., KAM, s. 54.

9 Kaner, agm., s. 216.

DİN

Yazarımızda Allah inancı, din, dinin tasavvufî yorumu ve buna bağlı ahlâk anlayışı ile ruhî zenginlik önemli değerler olarak dikkati çeker. Şöyle ki:

İnsanoğlu tarihin hiçbir devrinde din fikrinden müstağni kalmamıştır, salâh ve selâmet için dinin kollarına atılmaktan başka çare bulamamıştır (*Ken'an Rifâi ve Müslümanlık*, s. 166). Allah duygusunu kaybetmiş toplumların fertleri, nerede ve ne şartta olursa olsunlar, birbirlerine sıcak ve yumuşak bir dostlukla bağlanamazlar; belki kanunların, zarûret veya menfaatlerin baskısıyla yaklaşmaya çalışırlar ki bu da kuru bir ortaklıktan ileri gidemez.

İman, beşer ihtiraslarını karara ve kıvâma sokar. Kanun ve nizâmın durduramadığı hayvânî temâyülleri kontrol eder. İşte bu iman tarih boyunca millî değerlerimizi korumuş, cemiyetin çürük ve sakat taraflarını lehimleyip perçinleyerek mütecânis bir bütün meydana getirmiştir.¹⁰

İnanmak, inandığı prensiple münasebet kurmak olduğuna göre, inanan ve inandığına bağlanmış olan insan, “yalnız insan” değildir.¹¹ İnsanlar arasında hakîkî dostluğu ve dayanışmayı kurmanın yolu, fertlerin ve cemiyetlerin hayatını iman sırrı ile zenginleştirip onlarda çevreyi rahatsız etmeyen bir vicdanî kontrol kurabilmektir. Böyle bir kontrole sahip olmayan, sorumluluk duygusu taşımayan ve bir mânevî kuvvet tanımayan kimse, ne kendine ne de cemiyete karşı gerçek bir mesuliyet duymaz. İnsana ilk aşılacak şey, mesuliyet duygusudur. Böyle bir duyguya ancak aşk ve iman yolundan varılabilir.

10 Sâmiha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006, s. 111.

11 Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2001, s. 186.